

ALAŞ AYDINLARININ MANEVİYAT ÜZERİNE ÇALIŞMALARI

Koigeldiyeva Zauresh ZHASHARALIEVNA*

Nursulu Kenebayevna DUISSENOVA**

Kerimova Bibigul ZHUMASHOVNA***

Özet:

Makalede, "Ak Jol" gazetesindeki maneviyat meselesiyle ilgili yayınlar analiz edilmektedir. Kazak toplumunda aydınlanma fikri, Alaş aydınlarının siyasi ve manevi mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Alaş vatandaşlarının asıl amacı ulusu birleştirmek, ülkeyi tanımlamaktır. Ulusun kalbinde ana dilimizin büyük topraklarımızda koruma meselesi vardı. Bu zor sorunu "Ak Jol" gazetesi dile saygılı tutum konusuna değinerek sürekli olarak ele aldı. Alaş aktiviteleri, dili büyük bir siyasi, sosyal ve manevi güç ve ulusu birleştiren güçlü bir fenomen olarak savunmuşlardı. Bu nedenle Alaş faaliyetlerinde Kazak dili meselesinde özel bir yer vardı. Ulusun büyük yayını hale gelen "Kazak" gazetesinin çalışmalarını "Ak Jol" gazetesi sürdürmeye başladı. "Ak Jol" gazetesinin ana görevi, toplumdaki zor bir dönemin sorunlarını ele almaktır. Gazetenin genel yayın yönetmeni Sultanbek Kozhanov, yayının ulusal bir haberci olması için her türlü çabayı gösterdi. Dönemin Kazak aydınları yayının gelişmesi için çalışmıştı. Kalemimi eline alan hemen hemen tüm Alaş aydınları "Ak Jol" gazetesinin Kazak toplumunun hedeflediği Ak Yol, yani, beyaz bir yol olmasına katkıda bulundular. "Ak Jol" gazetesi çeşitli konuları ele aldı. Toprak meselesi, eğitim, doğa, din hakkında konular sürekli olarak gündeme getirildi. Gazetenin yayını sırasında Kazakların sorunları önemli konu olarak değinildi. Yayın hem siyasi konuları hem de sosyal alanda meydana gelen karmaşık durumları ele aldı. Bu çalışmada, ulusun bütünlüğünün korunmasında önemli rol oynadığı dille ilgili makaleleri inceleyeceğiz.

Anahtar kelimeler: Ak Zhol, Alash, ulusal, süreli yayın, bütünlük.

ALASH INTELLIGENCE'S WORKS ON THE TOPIC OF SPIRITUALITY

Abstract

In the article the publications on the problem of spirituality in "Ak Zhol" newspaper is analyzed. The idea of enlightenment in Kazakh society appeared as a result of the political and spiritual struggle of Alash intelligence. The main aim of the Alash citizens was to unite the nation, to define the country. At the heart of nationality was the problem of preserving the native language in our great land. This difficult problem was constantly written by the newspaper "Ak Zhol", touching on the topic of respect for the language. All the leaders of Alash understood and were able to promote the language as a huge political, social and spiritual force, a powerful phenomenon uniting the nation. Therefore, the issue of the Kazakh language occupied a special part in such a large movement as Alash. "Ak Zhol" appeared as a continuer of the newspaper "Kazakh" which became a great publication of the nation. The main task of the newspaper "Ak Zhol" was to publish the problems of a difficult period in society. The editor-in-chief of the newspaper Sultanbek Kozhanov made all his efforts to make the publication as a national herald. The Kazakh intelligence of that time gathered around the publication. Almost all citizens who took up the pen contributed to becoming "Ak Zhol" as a pure path to the Kazakh society. On the periodical "Ak Zhol" various problems were touched on. The materials concerning the problems of land, education, nature, religion, which became the property of the country, were constantly raised. While being published, the newspaper worried because of their troubles. Along with political topics, the newspaper published difficult situations in the social sphere. In this article we'll observe the problem of language which played a major role in preserving the integrity of the nation.

Keywords: AK Zhol, Alash, National, Periodical, integrity.

Kazak toplumunda aydınlanma fikri, Alaş aydınlarının siyasi ve manevi mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Alaş vatandaşlarının asıl amacı ulusu birleştirmek, ülkeyi tanımlamaktır. Ulusun temel unsuru olarak ana dilimizin büyük topraklarımızda korunması amaçlanmıştır. Alaş aktiviteleri, herhangi bir dili büyük bir siyasi, sosyal ve manevi güç, ulusun güçlü bir birleştirici gücü olarak anladı. Bu nedenle Alaş gibi büyük bir birlikte Kazak dili meselesinin özel bir yeri vardır.

Dil, herhangi bir ulusun yaşamında önemli bir rol oynar. Dil bizim milli değerimizdir. Dil, yüzyıllardır süregelen, Kazak milletini tanımlayan, Kazak milletinin dünyada var olduğunu başkalarına ispat eden teminatımızdır.

*Doktora öğrencisi, L.N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi, Gazetecilik ve Siyasal Bilgiler Fakültesi, Nur-Sultan, Kazakistan zauuuuu@mail.ru ORCID:0000-0002-4603-1975.

**Merkez Devlet Müzesi Antropoloji ve Etnoloji Doçenti, Almatı, Kazakistan Cumhuriyeti.

***NJSC "İlias Zhansugurov'un adını taşıyan Zhetysay Üniversitesi", Taldikorgan 071400, Kazakistan, E-mail: sultan-3@mail.ru. ORCID: 0000-0003-2169-7751.

Alaş hareketi sırasında gerçekten ulusal bir içeriği oluşturan Kazak basını kuruldu. Bu fenomen ise edebi dilimizin türünü doğurmuştur. Alihan Bokeihan, Ahmet Baitursynov, Gumar Karaş, Mirjakyp Dulatov, Sultanmahmut Toraigirov ve diğer Alaş yazarları XX. yüzyılın ilk yıllarında gazetecilik eserleriyle “Kazakh” gazetesi gibi milletin büyük gazetesinin genel bir edebi dil ve gazetecilik tarzının oluşumunda büyük katkıda bulunmuşlardır. “Kazakh” gazetesinde yayınlanan çeşitli materyaller, sadece o dönemin hareketin seyrini değil, aynı zamanda edebi dilimizin büyüme hızını ve dallanma oranını da göstermektedir. Bu gazete dilimizin mercan fonunun derinliklerinde yetişen edebiyatımızın ve dilimizin zengin sanatını ve zengin ifadesini de ortaya çıkarmıştır [1].

Ulusun büyük yayını hale gelen “Kazakh” gazetesinin çalışmalarını “Ak Jol” gazetesi sürdürmeye başladı. “Ak Jol” gazetesinin ana görevi, toplumdaki zor bir dönemin sorunlarını ele almaktı. Gazetenin genel yayın yönetmeni Sultanbek Kojanov, yayının ulusal bir haberci olması için her türlü çabayı gösterdi. Dönemin Kazak aydınları yayının gelişmesi için çalışmıştı. Kalemını eline alan hemen hemen tüm Alaş aydınları “Ak Jol” gazetesinin Kazak toplumunun hedeflediği Ak Yol, yani, beyaz bir yol olmasına katkıda bulundular.

Sözlerimize bir delil olarak, “Ak Jol” gazetesinin 18 Aralık 1920 tarihli sayısında yazarı bilinmeyen “Ak Jol”a şiiri yayınlanmıştı:

Sen bir “Ak Jol” halkına,

Yolcu olarak varırsın.

Tüm öğrencilerine

Uyanık gözle bakarsın.

Gör, dolaş, bak,

Kazak-Kırgız bozkırlarını.

Volga-Ural, Sirdarya,

Dağlı-kırlı bölgesini, - şeklinde şiir dizileri, gazeteyi Kazak toplumuna yol gösteren ve aydınlatan bir ışık olarak sıfatlanmıştır.

Açıkça anlatacaksın,

Ülke olma önlemlerini

Zar zor iyileşiyorsun,

Çeşitli karmaşık yaralarından.

Birleştir ve toprala

Alaş’ın altı balasını

Devrim’e dostunu çoğalt

Üfleyerek yak ateşi, - diyerek şiir sözleri cesarete ve vatanseverliğe bir çağrı olduğunu fark ediyoruz.

Aynı zamanda,

Zar zor iyileşiyorsun,

Çeşitli karmaşık yaralarından, diyerek aesop (olayın gizli formu) [2] dille halk halinin şiire aktarır. Toplumdaki karmaşık yaraları “tedavi eden doktor” olarak “Ak Jol” gazetesi olduğunu belirtiyor. “Karmaşık bir yarayı” tedavi etmeden önce, ülser oluşturarak mücadeleyi gerektiren başka bir sorun daha vardır. Ulusun ışığı haline gelen “Ak Jol” gazetesi ulus sorunlarını sürekli gündeme getirmiştir.

“Ak Jol” gazetesinin bir sonraki 25 Haziran 1924 tarihli 5. sayısında “Okuryazar çiftçiler için indirimler” başlıklı bir makale yayınlandı. Genel olarak, o dönemde yayınlanan tüm süreli yayınlar tek bir konuya, insan bilgisinin iyileştirilmesine, eğitime yönelik odaklandı. Aşağıdaki makaleyi örnek olarak aldık. Çiftçiler de dâhil olmak üzere halkı okuryazar insanlar saflarına çağırma için onlara meslekleri gerekli olan her şeyi onlara indirimli olarak sunmaları gerekmektedir. Bu imkânlar sadece çiftçiye değil, oğluna, kızına ve eşine de verilmesi gerektiği yazılmıştır. Makale, “Çiftçilerin Sovyet kuramında okuryazarlığın aydınlanmasının ve ortadan kaldırılmasının hangi yeri alacağını kendileri düşünebilirler” ile sona ermektedir. Tabii ki, böyle bir indirim gördükten sonra, çiftçi ailesi hemen okuryazarlığı öğrenmeye başlar.

“Ak Jol” gazetesi çeşitli konuları ele aldı. Toprak meselesi, eğitim, doğa, din hakkında konular sürekli olarak gündeme getirildi. Gazetenin yayımı sırasında Kazakların sorunları önemli konu olarak değinildi.

Yayın hem siyasi konuları hem de sosyal alanda meydana gelen karmaşık durumları ele aldı. Bu çalışmada, ulusun bütünlüğünün korunmasında önemli rol oynadığı dille ilgili makaleleri inceleyeceğiz.

“Ak Jol” gazetesinin hangi sayısı olursa olsun, dil konusuna hiç değinmediği sayısı yoktur. Ulusal bir değer olarak kabul edilen dil konusu her zaman güncel bir konu olmuş ve hala önemini yitirmemiştir.

“Ak Jol” gazetesinin 22 Aralık 1920 tarihli 5. sayısında Türkistan Ortak Partisi Merkez Komitesi'nin yazarlığında “Bütün parti örgütlerine!” başlıklı makale yayınlandı. Bu makalede, “Kızıl Bayrak”, “Ak Jol” ve “İzvestya” gazetelerine insanların farklı bölgelerden bilgi yazmaları istendiği belirtilmektedir. Makalede, “Türkistan Ortak Partisi Merkez Komitesi aşağıdaki ricalarda bulunuyor: bu yazılan sözleri tüm ortak arkadaşlarınıza iletmenize, bu sorunu ortak toplantıda konu etmeyi ve “Kızıl Bayrak”, “Ak Jol” ve “İzvestya” gazetelerine daha önce ülkeden tam bir mesaj almayan, daha önce hesaba katılmayan, söylenen her şeyi yeniden canlandırmak için bölge komitesinden toplumun bütün alanlarına, tüm organizasyonlara bu tür bilgileri toplayıp yukarıda belirtilen gazetelere göndermelerini rica ediyoruz.”, şeklinde ifade edilmiştir.

Gazeteciliğin gelişmemiş olmasına rağmen, makalede gazetelerin o dönemde büyük önem taşıdığını okuyoruz. Gazete, üst düzey bir medya olarak çalışmalarını yürütmüştür. Başvurularında, Türkistan Ortak Partisi'nin merkez komitesi Türkistan Ortak Partisi'nin merkez komitesi gelişmiş bir medya biçimi olarak, adlandırılmış gazetelerin farklı bölgelerden muhabir olmak istediklerini, makaleler yazıp yazmadıklarına bakılmaksızın her bölgeden mesajlar almak istediklerini belirtmektedir.

Ulusun çıkarlarını temsil eden “Ak Jol” gazetesinin sayılarını incelerken, Kazak toplumunda okuryazarlık sorununun ilerlediğini fark ettik. Bunu gazetede yayınlanan makalenin analizinde göreceğiz.

Sözlerimizin bir kanıtı olarak, “Ak Jol” gazetesinin 24 Aralık 1920 tarihli 6. sayısında “Ak Jol” yönetim kurulu tarafından “Kuruldan” başlıklı bir makale yayınlandı. Yazarı G. Berdenuly. Makale, mevcut “Ak Jol” yönetim kuruluna aşağıdakiler belirtmiştir:

1. Yayımlanan her gazetenin 5 nüshasını göndermek;
2. Her şehirde Kazak-Kırgız dilinde basılmış kitapların birer nüshasını göndermek;
3. Türkistan Cumhuriyeti Komiserlikleri tarafından çıkarılan kanunları, projeleri, kararları göndermek;
4. İki cumhuriyetten hangisinde katıldığı kongre kararları varsa, göndermesinde ricada bulunmuştur.

Burada artık yerleşime alışmış olan Kazak halkının yenilik konusunda tutkulu olduğunu görüyoruz. Toplumda meydana gelen değişikliklere, toplantılarda ele alınan kararlar, projeler ve yeni kanunlar hakkında bilgi almak istediğini okuduk. O zamanlar Kazak toplumunun ana haberi, haber bülteni haline gelen süreli yayınların her sayısını geride bırakmadan okuma arzusu vardı.

Bu sayıda “Türkistan'da Basın” makalesi yayınlanmıştır. Yazar G.Berdenuli'dir. Makale içeriği, adından da anlaşılacağı gibi, söz konusu olan Türkistan'daki basın meselesidir. “Kazak-Kırgızların” aydınlanması, siyasi aydınlanma ve onları Sovyet hükümetinin ve ortak sınıf yapılarını tanıtmak için hiçbir şey yapılmadı. Halk, hala devrimin anlamını ve siyasetin yönünü anlamış değildi. Karanlığın içinde Hükümet'in ne yaptığını doğru bir şekilde nasıl anlayacağımızı bilmiyoruz,” diyerek, toplumda cehaletle ilgili bir makalenin sözlerini aktardı. İnsanların toplumda neler olup bittiğinin farkında olmaları, “Ak Jol” un beyazlığının gözle görülmesi ve elle dokunulması gerektiği yönündeki önerilen satırları okuyoruz. Gazete, ilgili yerlere ulaşmadan ve yolda bir “mendil” olarak kalacağını da yazıyor. Yazar, “Centerpechattan” gazetesinin samimi okuyuculara ulaştırılması gerektiği konusunda uyarıyor. [3]

Okuryazarlık yoluna yeni çıkmış sıradan Kazakların tutkusunu süreli yayınlara olan ilgilerinden de görebiliriz. Periyodik basın sayfalarında Alaş liderlerinin çeşitli konulara değinen makalelerine ilgi gösterdiler.

“Ak Jol” gazetesinin 5 Haziran 1924 tarihli 5.sayısında “Alimler Toplantısı” başlıklı makalesi yazıldı ve yayınlandı. Bu makale Kazak dilindeki Kazak harfleri ve yazımını içermektedir.

Buna ek olarak, o dönemde özel bir çözüme sahip olmayan eğitim konularına, öğretmenlerin eğitimine, Kazakistan ve Türkistan dışındaki Kazakların eğitimine yönelik önlemlere de değinildi. Makaleden alıntı: “Yazım raporunu dinledikten ve doğruladıktan sonra verilen karar: Kazak diline toplam 24 ses vardır ve onlar için aşağıdaki semboller (harflerin) belirlenmiştir:

1. Ünlüler: a, o, u/ ұ, e, ı;
2. Yarı ünlüler: ı, u, r, l;
3. Ünsüzler:
  - 1) yuva: m, n, n/ н;

2) uzlaşma: c, z;

3) uzlaşmaz: d, g, ğ;

4) katı: b, p, t, s, ş, k, k/κ.

Not: Destek çubuğu (alıntı) Kazak alfabesinden çıkarılmalıdır. Kelimenin başındaki “a” anlamsız bir şekilde yazılmıştır. “ç” yerine “ş” alındı. X,φ,h (h, f, h) Kazak alfabesinin sonuna diğer Arap harflerine eklenmeli ve sadece öğrencilere tanıtmak için yazılmalıdır. Ancak bu harflerin hiçbirine Kazakça bir kelime yazılmamalıdır.”, şeklinde karar çıkartılmıştır. O karar halen devam ediyor. 12 Haziran 1924 yılında ve Kazak dilinin 24 sesinin isimlendirilmesiyle bağlantılı olarak bir harf (sembol) olarak kabul edilen kararda, ulusun öğretmeni A.Baytursynov'un büyük katkısı vardı. [3]

Kazak halkının temel bir yayın haline gelen “Kazakh” gazetesinde, “Yazım Hakkında” makalesinde şöyle yazıyor: “Herkesin bildiği gibi, Kazak halkımızın yiyeceğe ve suya nasıl ihtiyacı oluyorsa, iyi bir organize edilmiş bir imlaya ihtiyacı olduğu dikkate alınması gerekir. Ve şimdi Kazaklar için nasıl bir imla ve kimin imlası kabul edilecek? Bu hakkında açık sözlü, derin düşünen söz sahipleri fikirlerini ifade edecekler. Biz, geçen yıl yayınlanan Ahmet Baitursynov'un yazımını kabul edeceğiz.”, ifadesi makalede yer almıştır. [4] Geçen yıl dediği tarih 12 Haziran 1924'tür. “Ak Jol” gazetesinin 7 Aralık 1920 tarihinde 1. sayılı “Türkistan Halkına!” makalesi yayınlandı. Makale, Sırdarya da dâhil olmak üzere Kazak toplumunda meydana gelen değişiklikler hakkındadır. Çarlık döneminde Siez'lerin geçişinin durumu ve Ekim Devrimi'nden sonra neler olup bittiği hakkında ayrıntılı bir genel bakış içeren bir yayındır.

Kazan Devrimi'nin Kazak Bozkırına getirdiği yeniliği tam olarak ortaya koyan ve derinden tanıtmada süreli yayınlar büyük önem taşıyordu. Gazetenin materyallerine göre, o dönemde özgürlüğün bir düşünce aynası olduğunu okuyoruz.

Ulusal bilincin oluşumunun temeli haline gelen yayının ana fikirleri, modern toplumda da önemini yitirmemiştir, aksine, artmıştır. Sözlerimizi kanıtlamak için makaleye bir göz atalım: “Yine de koyun derisini örten kurtlar uzak tutulmalıdır. Rüşvetten kurtulmanız gerekiyor. Halka gerçekten kim hizmet ediyor? Halkın kanını kim emiyor? Halk onu iyi bilir. Eğer zenginleri tekrar seçerseniz, problemleri kendiniz yaratmış olacaksınız. Eğer eski alışkanlıklara alışır ve başkasının kuruşuna satılırsanız, özgürlük ve eşitlikle ilgili sözlerin tümü boştur. “Gökten bezler yağsa da, köleye bir tabanlık denk gelmez” deki gibi eski halinize geri döneneğiniz belli” diye ifade edilmiştir.[5]

Makale yazarı S.Kojanov, geleneklere dayanan Biyeler mahkemesini, Hakim seçimlerini eleştirerek, şiddet içeren bir hükümetin artık olmayacağına, bilime ve eğitime daha yakın olunması gerektiğini, temiz insanların seçilmesi gerektiğini vurguluyor. “Rüşvetçilerden uzak durmalısınız”, ifadesi o dönemin hastalığı ise, 100 yıl geçse de, bugünlerde de, yani, 21. yüzyılın en zor problemlerinden biridir. Yolsuzluk, toplumla birlikte eşlik eden “tedavisi olmayan bir hastalıktır”. Bu “tedavisi olmayan hastalık” ile mücadele hepimizin hedefimizdir. Şu anda acil sorunlardan biri temiz insanları iktidara getirmektir.

Makalenin yazımı sırasında Alaş basınının, özellikle de “Ak Jol” gazetesinin aydınlanması ile ilgili yazılar incelenmiş ve analiz edilmiştir. Gazetenin zengin mirasının bugün hayatımızla uyum içinde olduğunu ve bazı sorunların henüz çözülememiş olduğunu da görüyoruz.

Bunların arasında, ülkenin egemenliğinin temelleri atılırken ve Yeni Kazakistan olurken yolumuzu bulmamıza ve yol göstermemize yardımcı olan “Ak Jol” gazetesinin birçok yardımı ve rehberliği var. Bunun kanıtı olarak, “Ak Jol” gazetesinin 21 Haziran 1924 tarihli 460 sayısında "Öğretmenler dikkate alınmalıdır" makalesi yayınlandı. Yazar - Tokpak (Saparbekov). Makalede belirtilen düşüncenin bugünlerde devam ettiğinden emin olmak için, makaleye yer verelim: “Bir ulus olmak, bir devlet kurmak, bir sıraya ayak uydurmak, genel olarak, okuryazarlığı arttırmak, okul yapabilmek, kültür yarışmalarına ayak uydurabilmek demektir.” Bu bir okul gerektirir. Okul olabilmenin ilk şartı öğretmen olmaktır. Bu nedenle Kazak halkı, Kazak hükümeti, Kazaklar arasındaki parti örgütleri herkesten çok öğretmenlere saygı göstermelidir” dedi. İşte Alaş aktivitesinin miras olarak geride bıraktığı halka yönelik sözleri.

Alaş aydınlarından Magjan Jumabayev geçen yüzyılda, "Altı Alaş bir araya gelirse, en samimi yer öğretmene aittir" dedi. O dönemden bu güne öğretmenlere saygı politikası azalmadı.

Öğretmen, tüm insanlığın örnek bir kişisidir, bilgi ve becerilerin koruyucusudur. Öğretmenin bilgiliği, genç neslin geleceğe giden yolu açtığı anahtardır. Devletten okul öğretmenlerine “Öğretmen Statüsüne İlişkin” kanunun yürürlüğe girmesi, öğretmenlerin maaşlarının yükseltilmesi, hakların korunması ve öğretmenlerin sosyal desteği konusunda büyük destek verilmektedir. [6]

Ülkenin özgürlük ve eşitlik mücadelesiyle ilgili temel meseleyi gündeme getirmede süreli yayınlar, önemli rol oynamıştır.

Millete hizmet eden “Ak Jol” gazetesinin, ülkenin kültür tarihinde, medeniyet yolunda eşsiz bir yayın haline geldiğini kesin olarak söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- 1.Erbol Tileşov «Alaş ziyalıları jane ult tili» «Til alemi» saytı 09.08.2016
2. Aq jol (gazeti) Köptomdıq. 1 tom./ Qurastırğan X.Esenqaraqızı. –Nur-Sultan: «Alaşorda» qoğamdıq qorı, 2020. -384-b.
3. Aq jol (gazeti) Köptomdıq. 17 tom./ Qurastırğan X.Esenqaraqızı. –Nur-Sultan: «Alaşorda» qoğamdıq qorı, 2020. -384-b.
4. Qayrat Saq Alaş kösemsöz: til maselesi Köptomdıq 2 tom Almatı: «Qazaq énciklopediyası», 2014. 400 bet 41-bet
5. Aq jol (gazeti) Köptomdıq. 1tom./ Qurastırğan X.Esenqaraqızı. –Nur-Sultan: «Alaşorda» qoğamdıq qorı, 2020. -384-b.
- 6.Qazaqstan Respwblıkası Premer Ministriniñ aqparattıq reswrsı 26.01.2022 sağat 14.59